

PHYLOSOPHY OF SCIENCE AND TECHNOLOGY

ФІЛОСОФІЯ НАУКИ І ТЕХНІКИ

Doi: 10.15421/271901

UDK 1:930.19 (043.5)

HISTORICAL ANTHROPOLOGY AS THE MODERN PHILOSOPHY OF HISTORY: CONCEPTUALIZATION AND PERSPECTIVIES

S. Aytov

*Dnipro National University of Railway Transport named
after Academician V. Lazaryan, Dnipro, Ukraine*

Tel. + 38 095 656 31 38

E-mail aytovspartak@gmail.com

ORCID: 0000-0001-9049-5865

Abstract. The conceptualization of historical anthropology as a modern philosophy of history is based on the distinction and comprehension of socio-humanistic intentions and forms of modern philosophic knowledge and the stages of their development. On the basis of the separation of theoretical foundations of historical anthropology, the intellectual origins of this science of the past were analyzed and the Western and Eastern European models of the latter were reconstructed. Congenial interactions of theories of icteric anthropology with concepts of historiosophy and philosophy of culture are comprehensively understood. It was analyzed the influence of theoretical approaches of icteric anthropology to the study of complicated historical-cultural processes of the past.

On the basis of the understanding of the theoretical essence of icteric anthropology as a modern philosophy of history and its significance in the system of philosophical sciences, the scientific interactions of the latter with the disciplines of the socio-humanitarian sphere, in particular, "anthropogeography", ethnic psychology, semiotics, philology, were restored.

The perspective ways of development of historical anthropology in the socio-cultural horizons (research of tendencies of social-cultural processes of globalization), educational (directions of modernization of the humanitarian sphere of education), and heuristic (outline of the rounds of historical-anthropological knowledge) have been analyzed.

Keywords: philosophy of history, historical anthropology, conceptualization, perspectives, theory.

ІСТОРИЧНА АНТРОПОЛОГІЯ ЯК СУЧАСНА ФІЛОСОФІЯ ІСТОРІЇ: КОНЦЕПТУАЛІЗАЦІЯ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

С. Айтов

*Дніпровський національний університет залізничного транспорту
імені академіка В. Лазаряна, Дніпро, Україна,*

Анотація. Здійснено концептуалізацію історичної антропології як сучасної філософії історії. Вона була реалізована у генетичному (аналіз соціогуманітарних інтенцій й вимірів західного і східноєвропейського філософського знання та їх когнітивної динаміки), геокультурному (дослідження західних й східноєвропейських моделей теорій історичної антропології як модерної філософсько-історичної думки та їх розвитку), типологічному (осмислення антропологічних площин історіософських концепцій і гуманітарних аспектів складних історично-культурних процесів) та прогностичному (аналіз когнітивного діалогу історичної антропології як сучасного філософсько-історичного пізнання із соціально-гуманітарними дисциплінами та шляхів застосування її пізнавального потенціалу для ефективного вивчення суспільно-культурних процесів й їх перспектив) зрізах.

Ключові слова: філософія історії, історична антропологія, концептуалізація, перспективи, теорія.

1. Вступ

Проблема реконструкції та аналізу історично-антропологічного горизонту сучасної філософії історії є малодослідженою у модерних філософських та соціогуманітарних студіях. У цьому проблемному полі можна побачити вивчення окремих теоретичних питань, які фактично не пов'язані між собою. Дослідження певних проблем, що різною мірою можна віднести до зазначеного когнітивного простору, досить умовно розділяються на теоретичний, історично-ментальний, мікроісторичний напрями.

Теоретичний напрямок представлений зокрема роботами С. Мази, яка розглядає історичне й історично-антропологічне пізнання як поле полідисциплінарного діалогу [10, с. 4–6], та М. Діаха, зорієнтованої на осмислення багатоаспектності антропологічних концепцій [5, с. 156]. Історично-ментальний напрямок містить праці, в яких досліджуються різноманітні культурно-психологічні прояви буття суспільств минулого.

Так, М. ван Гроссен вивчає вплив географічних видань, карт та описів на ментальність нідерландського суспільства XVII століття [7, с. 5–8]. Ф. Хоффман висуває концепт «ментальності турнірів» як матриці політично-військових успіхів європейської цивілізації впродовж її розвитку [9, с. 5–7]. М. А. Хілл аналізує масові настрої американського суспільства середини XIX століття, які стали соціально-психологічною основою політичних дій уряду США при купівлі у Росії півострова Аляска [8, с. 44–47]. В. Ададуrow орієнтує власні студії на створення когнітивної моделі релігійної поведінки французького та російського суспільств часів походів Наполеона за допомогою звернення до історичного аналізу релігійних почуттів відповідних соціумів [1, с. 67].

Мікроісторичні дослідження ставлять за мету аналіз ментальності та участі у соціокультурних процесах окремої людини у певні історичні часи. За висловом П. Нора, цей сегмент історично-антропологічних студій прагне перенести людську особу у центр думки та дій [2, с. 91]. Зазначена теоретична проблема досліджувалася у праці Р. Анселла, в якій з'ясовується вплив досвіду й творчості британського мандрівника XVII століття на власний культурний й соціальний статус та на уявлення про світ кола близьких йому людей та знайомих [3, с. 1447–1448]. К. Філд та Д. Лінч реконструювали й дослідили систему уявлень про світ світоглядних цінностей, прийнятих норм суспільної поведінки афроамериканського мешканця південних штатів Америки [6, с. 380–382]. Втім, ці студії не складають чітко окресленої системи й не формують наукового завдання створення теоретичних й пізнавальних основ історичної антропології та розуміння перспектив її розвитку.

Відповідно до вирішення зазначеного вище кола теоретичних проблем, метою даної роботи є концептуалізація генетичних, геокультурних, типологічних, прогностичних зрізів історичної антропології як напряму сучасного філософсько-історичного пізнання та окреслення евристичних перспектив останньої.

2. Методи дослідження

Методологія даної роботи заснована на принципах історичності, компаративності, комплементарності, структурності, діалогічності й ґрунтується на фактологічному, концептуальному й критичному матеріалі, який міститься у працях сучасних вітчизняних та іноземних фахівців з філософії історії. Предметно-концептуальний аналіз історично-антропологічних теорій як сучасної філософсько-історичної думки та концептуалізація соціокультурних й гуманітарних вимірів філософсько-історичного пізнання здійснювалися на підставі низки дослідницьких методів. До них належать, зокрема, методи: історично-філософський, філософської герменевтики, семіотики, системно-структурний, міждисциплінарний. Застосування у даній роботі наведених наукових методів мало на меті досягнення низки когнітивних завдань.

Так, реалізація історичного принципу та історично-філософського методу була спрямована на реконструкцію та аналіз філософських концепцій, переважно XX століття, які сприяли створенню історично-антропологічних аспектів сучасної філософії історії. Залучення принципу компаративності та методу філософської герменевтики орієнтувалося на розуміння історично-антропологічних складових сучасних філософсько-історичних концепцій через посередництво зіставлення їх змісту.

Завдяки застосуванню принципу комплементарності й методу семіотики було досліджено співвідношення західної та східноєвропейської версій історичної антропології як сучасної філософії історії. Залучення системного принципу й системно-структурного методу було орієнтовано на осмислення когнітивних зв'язків сукупності філософських концепцій, історичних та соціально-гуманітарних теорій як цілісності, які привели до створення історичної антропології сучасної філософії історії.

Застосування принципу діалогічності та міждисциплінарного методу у дослідженні мало на меті осмислення впливів сучасної філософії історії в її історично-антропологічному горизонті на формування низки теоретичних основ наукових дисциплін, зокрема, «антропогеографії», етнічної психології, семіотики,

філології та на інтелектуальні процеси аналізу глобальної соціокультурної динаміки й перспектив філософсько-історичних концепцій.

3. Результати дослідження

Досягнення зазначеної вище мети реалізоване через посередництво вирішення низки наукових завдань, до яких, зокрема, належали:

- визначення соціально-гуманітарних інтенцій сучасного філософського пізнання;
- формулювання змісту генези й розвитку соціально-гуманітарних вимірів сучасної філософсько-історичної думки;
- характеристика сутності основних етапів розвою соціокультурних інтенцій та вимірів модерних філософсько-історичних концепцій;
- з'ясування когнітивних особливостей західних моделей суспільно-культурних аспектів філософсько-історичного пізнання;
- дослідження сутнісних рис східноєвропейських версій соціальних та гуманітарних площин філософсько-історичних студій;
- визначення концептуальних аспектів антропологічної спрямованості історичного процесу у рефлексивному полі сучасного історіософського знання;
- дослідження особливостей багатовимірних суспільних і психологічних горизонтів історично-культурних процесів;
- формулювання напрямків досліджень когнітивного потенціалу історичної антропології як напрямку сучасної філософії історії;
- з'ясування складових культурно-онтологічного потенціалу суспільних та «людиновимірних» аспектів модерних філософсько-історичних студій.

Соціально-гуманітарні інтенції сучасного філософського знання можна розуміти як різноманітні прояви осмислення останнім суспільних та людських горизонтів багатоаспектних реалій і процесів минулого.

До складу соціально-гуманітарних інтенцій західної філософської думки входять, зокрема, герменевтична, телеолого-ідеографічна, критично-аналітична, культурно-психологічна, синтетична інтенції. У східноєвропейському філософському знанні сформувалися соціально-гуманітарні інтенції – засаднича, культурно-психологічна та синтетична.

Соціально-гуманітарні виміри філософсько-історичного пізнання розуміються як сукупність концепцій, теоретичних підходів й евристичних ідей, що мають головною метою осмислення людських та суспільних аспектів філософських рефлексій минулщини.

Серед соціально-гуманітарних вимірів західного філософсько-історичного пізнання виокремлено сутнісно-потенціальний, сутнісно-критичний, ментально-культурний, особистісно-аксіологічний та пізнавально-міждисциплінарний виміри. У східноєвропейській філософсько-історичній думці утворилися соціально-гуманітарні виміри – сутнісно-потенціальний, сутнісно-критичний та пізнавально-міждисциплінарний.

Динаміка розвитку соціально-гуманітарних інтенцій та вимірів західного філософського й філософсько-історичного пізнання відбувалася за алгоритмом етапів формування, критичного та синтетичного. Останній розділяється на підетапи: латентний, когнітивної диференціації та інтегральний. Східноєвропейські соціально-гуманітарні інтенції та виміри пройшли у власному когнітивному розвитку етапи формування, критичний та актуалізації й першопочаткової диференціації.

Кореляція соціально-гуманітарних інтенцій та вимірів виявляє низку їх когнітивних своєрідних елементів. Так, інтенції значно більшою мірою «занурені» у інтелектуальний обсяг філософських пошуків й проявляються менш наочно, ніж виміри; інтенції орієнтуються переважно на осмислення соціогуманітарних зрізів філософії, а не людиновимірних і суспільних проблем філософії історичного пізнання. Тобто поле пошуків інтенцій значно ширше; простір міждисциплінарного діалогу інтенцій є також більш широким й частково включає осмислення методологій природничих наук. Соціально-гуманітарні виміри філософії історичного пізнання орієнтовані, головним чином, на когнітивний діалог із науками про суспільство й людину.

Сукупність соціально-гуманітарних інтенцій й вимірів та процеси їх пізнавального розвитку складають смислову систему координат, когнітивно-теоретичну основу для виникнення й теоретичної динаміки історичної антропології як сучасної філософії історії.

Концептуальні надбання й теоретичні підходи історичної антропології у західних та східноєвропейських геокультурних зрізах утворюють пізнавальну основу модерних філософсько-історичних концепцій.

Когнітивна динаміка розвитку концепцій західних моделей історичної антропології як сучасної філософії історії включає п'ять змістовних етапів. До них належать етапи: генези, першопочатковий; «тотальної» філософсько-історичної концепції; «історії ментальностей» як підґрунтя розуміння минулого; «мікроорієнтованих» філософсько-історичних теоретичних підходів; тематичної й методологічної диференціації, або «розщеплення» історично-антропологічного горизонту модерних філософсько-історичних концепцій.

Східноєвропейські моделі історичної антропології як сучасної філософії історії пройшли у своєму теоретичному розвитку чотири змістовні етапи. Серед них, зокрема, етапи складання когнітивних основ та генези історично-антропологічних методологічних підходів як напряду філософсько-історичних концепцій; латентно інституціональний; фактично інституціональний; розщеплення парадигми.

Створення та розвиток західних моделей історично-антропологічних концепцій як сучасних філософсько-історичних студій ґрунтується на застосуванні теоретичних підходів, генерованих у когнітивному просторі соціально-гуманітарних герменевтичної й телеолого-ідеографічної інтенцій та сутнісно-потенційного й сутнісно-критичного вимірів філософії історії. Східноєвропейські моделі засновують власну когнітивну динаміку на концептуальних підходах засадничої інтенції та сутнісно-потенційного виміру філософсько-історичного пізнання.

Аналіз антропологічної спрямованості історичного процесу в інтелектуальному просторі історіософських концепцій утворює складну пізнавальну систему. Серед її елементів можна виокремити: осмислення когнітивної інтеграції історіософських й історично-антропологічних концепцій; осмислення кризь призму зазначених теорій соціокультурного феномена інтелігенції як важливого чинника цивілізаційного розвитку; студії суспільно-гуманітарного горизонту українського історичного процесу; реконструкцію та розуміння вітчизняних філософсько-історичних дослідів й пізнавальних підходів.

Наукова динаміка осмислення людських розмірностей історіософського пізнання мала наслідком когнітивну трансформацію, у динаміці якої відбувся транзит фокусування дослідницької уваги історично-антропологічного горизонту філософсько-історичних студій від «макрооб'єктів», «локальних цивілізацій» та

«суперетносів» до «мікрооб'єктів», окремих соціокультурних та демографічних груп, зокрема, інтелігенції.

Серед теоретичних моделей, які орієнтовані на осмислення «мікрооб'єктного» гуманітарного проблемного поля багатоаспектних історично-культурних процесів виокремлено такі: методологія «аналітично-інтуїтивного» осягнення історично-культурної реальності минулого Й. Гойзінги; концепція аналізу сміхових аспектів і феноменів культурних площин соціуму М. М. Бахтіна; теорія впливу літературних текстів на історично-культурний розвиток Р. Барта; теоретичні моделі мікро та макротекстів, природних й штучних мов та їх впливу на історично-культурну динаміку Ю. М. Лотмана.

Західні концепції антропологічної спрямованості історичної динаміки засновуються на теоретичному ґрунті соціально-гуманітарної критично-аналітичної інтенції філософського знання та ментально-культурного соціально-гуманітарного виміру філософії історії. Східноєвропейські методологічні надбання ґрунтуються на культурно-психологічній інтенції філософської думки та сутнісно-критичному вимірі філософсько-історичних студій. Осмислення людських розмірностей історично-культурної динаміки західними дослідниками має інтелектуальними підвалинами соціально-гуманітарну культурно-психологічну інтенцію філософської думки та концептуальні підходи ментально-культурного й особистісно-аксіологічного соціально-гуманітарних вимірів модерних філософсько-історичних студій. Східноєвропейські теоретичні досліді у зазначеній сфері спираються на методологічні надбання культурно-психологічної інтенції та сутнісно-критичного виміру сучасних філософсько-історичних розвідок.

Когнітивний потенціал міждисциплінарних взаємодій історичної антропології як сучасної філософії історії реалізується через посередництво інтелектуального діалогу концепцій даної гілки філософсько-історичного пізнання й методологій соціально-гуманітарних наук, зокрема, «антропогеографії», етнічної психології, семіотики, філології. Цей діалог був реалізований за допомогою таких пізнавальних процесів: інтеграція нових об'єктів дослідження; проведення студій антропологічних зрізів історичних епох, що раніше залишалися поза увагою вчених; застосування нових полідисциплінарних підходів до вивчення внутрішнього світу людей минулого.

Історична антропологія, як сучасна філософія історії, завдяки аналізу ментально-культурних аспектів концепцій світової динаміки, здебільшого у минулому та почасти у модерну добу, виявляє ефективні когнітивні можливості для науково адекватного розуміння багатоаспектних процесів цивілізаційного та глобалізаційного розвитку та їх можливих альтернатив [4, с. 78] як у сьогоденні, так і у прогностичній проекції.

Актуальним напрямом реалізації культурно-онтологічного потенціалу історично-антропологічного горизонту сучасної філософії історії виступає модернізація за їх допомогою сучасної освіти у напрямках поглиблення та «інтелектуалізації» вивчення суспільно-політичних і культурних процесів сьогодення; створення гуманітарної картини світу й прогностичного горизонту розуміння модерного світоустрою.

Виникнення проблемного поля прогностичного зрізу історичної антропології як модерних філософсько-історичних концепцій та його осмислення ґрунтується у західних методологічних розвідках на теоретичних надбаннях соціально-гуманітарних синтетичної й культурно-психологічної інтенцій та пізнавально-міждисциплінарного й ментально-культурного вимірів сучасної філософії

історичного пізнання. Східноєвропейські студії мають інтелектуальною основою аналогічні інтенції та виміри філософського знання й філософсько-історичних концепцій за винятком ментально-культурного виміру.

Тематика досліджень історичної антропології, як сучасної філософії історії, має значний когнітивний потенціал для продовження студій в її інтелектуальному річищі. Серед можливих перспективних напрямів цих студій можна виокремити такі:

- розробка методологій та теоретичних підходів застосування досліджень з синергетики у концепціях історичної антропології як сучасної філософії історії;
- аналіз людських та соціокультурних розмірностей проблемного поля поліваріантності історичної динаміки;
- застосування теоретичних підходів історичної антропології як сучасних філософсько-історичних концепцій для аналізу ментально-культурних горизонтів проблемного поля соціально-філософських студій;
- дослідження інтеграції методологічних досягнень природничих наук в осмислення людських й соціокультурних розмірностей модерних філософії історичного пізнання та історіософських розвідок;
- аналіз полідисциплінарного когнітивного діалогу теорій історичної антропології як напряму сучасної філософії історії з концепціями соціально-гуманітарних дисциплін, зокрема, соціальної психології, етнології, глобалістики;
- системне й багатоаспектне вивчення ментально-культурного зрізу наукових концепцій й розвідок різних історично-культурних епох;
- філософська концептуалізація теоретично інноваційних історичних дисциплін, зокрема, соціальної та «глобальної історії»;
- аналіз соціально-гуманітарних горизонтів модерних концепцій процесів глобалізації;
- сприяння створенню когнітивних основ розділу сучасної філософії історії «антропологічна філософія історії».

4. Висновки

Концептуалізація історичної антропології, як сучасної філософії історії, засновується на виокремленні та осмисленні соціогуманітарних інтенцій і вимірів модерного філософського знання та етапів їх розвитку. На ґрунті виокремлення теоретичних основ історичної антропології було проаналізовано інтелектуальні витоки цієї науки про минуле та реконструйовано західні й східноєвропейські моделі розвитку останньої.

Осмислено когнітивні взаємодії теорій історичної антропології із концепціями історіософії й філософії культури. Було проаналізовано впливи теоретичних підходів історичної антропології до вивчення складних історично-культурних процесів минувшини. На підставі розуміння теоретичної сутності історичної антропології, як сучасної філософії історії, та її значущості у системі філософських наук відтворено наукові взаємодії останньої із дисциплінами соціально-гуманітарної сфери, зокрема, «антропогеографії», етнічної психології, семіотики, філології.

Проаналізовано перспективні шляхи розвитку історичної антропології у горизонтах – соціокультурному (дослідження тенденцій суспільно-культурних процесів глобалізації), освітньому (напрями модернізації гуманітарної сфери освіти) та евристичному (окреслення обріїв історично-антропологічного пізнання).

REFERENCES

1. Adadurov V. (2017). *War of civilizations: social-cultural history of Napoleon Russian march*, vol. 1. Religion-language, Kyev: Laurus, 400 p. (in Russian).
2. Nora P. (2014). *Present, nation, memory*, Kyiv: Klio, 267 p. (in Ukrainian).
3. Ansell R. (2018). Reading and writing travels: Maximillian Mison, Samuel Warring and the afterlives of European voyages. *The English historical review*, vol. 133, issue 565, pp. 1446–1477.
4. Aytov S. Sh. (2018). The modern philosophy of history: historical-anthropological problematics. *Дослідження з історії і філософії науки і техніки*, вип. 26–27, с. 4–9 (in English).
5. Diah N. M. (2014). Qverview of the anthropological theories. *Journal of humanities and social sciences*, vol. 4, № 10 (1), pp. 155–164.
6. Field K., Linch D. (2016). The world of Peter Biggs in Civil War era in Los Angeles. *The Western historical quarterly*, vol. 50, issue 4, pp. 43–64.
7. Grossen von M. (2017). *Amsterdam`s Atlantic: Print culture and the making of Dutch Brazil*. Philadelphia: University of Philadelphia, 265 p.
8. Hill M. A. (2018). The myth of Swards Folly. Civil War era. *The Western historical quarterly*, vol. 50, issue 1, pp. 43–64.
9. Hoffman P. (2015). *Why did Europe conquer the world?* Princeton: University of Princeton, 272 p.
10. Maza S. (2017). *Thinking about history*. Chicago: University of Chicago, 255 p.

Received 09.03.2019